

ЛЕКСИЧНІ ГЕРМАНІЗМИ В ПУБЛІЦИСТИЦІ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Статтю присвячено дослідженню лексичних запозичень з німецької мови в публіцистичному дискурсі Михайла Грушевського. Здійснено аналіз семантичного складу та функціональних особливостей германізмів, з'ясовано їх стилістичний статус у сучасній літературній мові.

Ключові слова: запозичення, дискурс, лексика, семантика.

Статья посвящена исследованию лексических заимствований с немецкого языка в публицистическом дискурсе Михаила Грушевского. Осуществлен анализ семантического состава и функциональных особенностей германизмов, установлен их стилистический статус в современном литературном языке.

Ключевые слова: заимствование, дискурс, лексика, семантика.

The article is devoted to investigation of lexical borrowings from German language in the publicistic discussion of Mikhaylo Hrushevsky. The analysis of semantic composition and functional features of germanisms are made there, their stylistic status in the modern literary language is also determined in the article.

Keywords: borrowing, discourse, vocabulary, semantics.

В інтерлінгвістиці побутує думка, що українська мова завдячує німецькому впливові тим особливим місцем, яке сьогодні «займає в європейсько-американському мовному і культурному ареалі, де вона поєднує риси східноєвропейські з відчутними характеристиками мови центральноєвропейської» [1, с. 18]. З огляду на це багатоаспектна проблема українсько-німецьких мовних контактів, у якій тісно переплелися складні чинники соціально-політичного, культурно-історичного та власне лінгвістичного характеру, постійно привертає увагу дослідників.

Посилене наукове зацікавлення серед учених викликає передусім період кінця XIX – початку XX ст., який в історії взаємин української та німецької мов відзначається підвищенням ролі писемних джерел, появою перекладних українсько-німецьких словників, увагою громадськості до проблеми використання елементів іншомовного походження [13, с. 742]. Вплив на українську мову польської, російської і німецької мов у цей час «був природно неминучим, оскільки вони мали за собою тривалу традицію офіційно-адміністративного вживання і виступали провідниками-посередниками в засвоєнні українською мовою нових реалій і понять, пов'язаних із культурними здобутками сусідніх народів» [10, с. 88]. Почасти германізми проникали в мовлення українців безпосередньо, проте здебільшого провідниками прямих німецьких запозичень чи кальок виступали

польська (на Західній Україні) та російська (у Наддніпрянщині) мови.

До питання українсько-німецьких мовних контактів неодноразово зверталися такі провідні дослідники, як І. Огієнко, В. Акуленко, Б. Кобилянський, М. Кочерган та ін. Принципи переймання й традиції функціонування лексичних одиниць німецького походження в українській мові на зламі XIX і XX ст. стали предметом ґрунтовних наукових студій І. Шаровольського і Д. Шелудька. Окремі аспекти вивчення семантичного складу запозичень в українському узусі зазначеного періоду висвітлено в розвідках О. Муромцевої та Л. Ткач. Однак сучасна наукова розробка проблеми германізмів, згідно з твердженням В. Акуленка, потребує вироблення нових методологічних засад: мовні контакти коректніше розглядати як один з аспектів творчості в мові, оскільки «в пошуках номінаційних засобів для втілення нового поняттєво-семантичного змісту мовець може не лише спиратися на можливості системи та норми власної мови, а й знаходити стимул і взірєць для створення знака в тій чи іншій формі за межами власної мови, у мові іноземній» [1, с. 13]. Одним із можливих шляхів реалізації відповідної методології видається висвітлення наукового та публіцистичного доробку української інтелектуальної еліти кінця XIX – початку XX ст., мовний досвід якої містить цінну інформацію про характерний для аналізованого хронологічного етапу семантичний склад германізмів,

частотність їх функціонування в текстах нехудожніх стилів. Тому мета нашої статті полягає в дослідженні німецьких лексичних запозичень у публіцистиці Михайла Грушевського.

Досягнення мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- виокремити лексико-семантичні групи лінгвоєдиниць німецького походження в публіцистичних текстах Михайла Грушевського, визначити їх функції;
- з'ясувати стилістичний статус германізмів, засвідчених суспільно-політичним дискурсом Михайла Грушевського, у сучасній українській літературній мові (за матеріалами «Словника української мови» в 11-ти томах).

Насамперед, зауважимо, що германізмами в україністиці традиційно номінують слова, їх значення, вислови і т. ін., запозичені з німецької мови (або інших германських мов) чи утворені за їх зразком [13, с. 95]. Відповідно, під терміном «германізм» об'єднуються не лише власне лексичні німецькі запозичення, фонетично адаптовані до української мови, але й слова чи їх окремі семи, що постали внаслідок калькування німецьких відповідників. У пропонованій розвідці нашу увагу привернули суто лексичні запозичення, прямо чи опосередковано перенесені з німецького на український мовний ґрунт.

У публіцистичному дискурсі Михайла Грушевського лексичні германізми репрезентовані головним чином термінологічними та абстрактними іменниками на позначення необхідних для того часу понять із таких комунікативних сфер, як соціально-політична, фінансово-економічна, освіта і медицина, видавнича діяльність, інтелектуально-культурна.

1. Суспільно-політичне життя. Мовні засоби цієї лексико-семантичної групи вирізняються найвищою частотністю. Вони представлені:

– нетранслітерною політичною термінологією, що позбавлена стилістичного навантаження та виконує пряме номінативне призначення, наприклад: *Сі неясні передчуття, сі передчасні в кожнім разі рахунки уже роблять новий настрій – охоту показати український елемент незвичайно «політично-дозрілим», здібним до полі staatserhaltend ...* [3, т. 2, с. 258] / порівн.: нім. *der Staatserhaltend* – державотворча нація; ... *руська гімназія може послужити сильною національною підмогою, стягнути такі «нейтральні елементи», як русинів-латинників, жидів, німців-колоністів або й просто ріжних Wasserruthen-ів* [3, т. 1, с. 260] / порівн.: нім. *der Wasserruthen* – досл. несправжній українець, людина без національних переконань; *тут* – обиватель;

– номенами виконавчо-розпорядчих органів Австро-Угорщини та Німеччини, які на сьогодні відійшли в розряд історичної лексики: ... *він*

(комітет партій – Г. К.) ще весною 1897 р., під свіжим вражінням останніх виборів до райхсрату, переведених спільно обома партіями, ввізав усі галицькі інституції, аби вислали відпоручників і зайнялися цим святкуванням [3, т. 1, с. с. 131] / *рейхсрат*, іст. – двопалатний парламент в Австро-Угорщині [9, т. VIII, 492]; порівн.: нім. *der Reichsrat* – державна рада; *Органами союзного правління являються: «союзна рада» і «імперське зібрання» (рейхсстаг)* [3, т. 4, с. 146] / *рейхсстаг*, іст. – парламент у Німеччині до 1945 рр. [9, т. VIII, с. 492]; порівн.: нім *der Reichstag* – державні збори;

– назвами державних символів, що в сучасній українській мові належать до пасивного словника суспільно-політичної лексики, наприклад: ... *потім зроблено було децю, аби затерти національну виключність – дано на фронті вистави рівнорядні написи руський і польський, підвишено і руські національні фани ...* [3, т. 1, с. 244] / *фана* – гал. прапор [2, с. 529]; порівн.: нім. *die Fane* – прапор; ... *супротив полків «мазепинців», висліджуваних або краще сказати мальованих на стіні різними спасителями російського отечества, вивішено штандар «богданівців» ...* [3, т. 2, с. 199] / *штандарт* – 1) полковий прапор; 2) прапор глави держави (імператора, короля, президента), який піднімають над тими будівлями, де він перебуває [8, с. 987]; порівн.: нім. *Standarte* – прапор;

– найменуваннями представників владних структур та державних службовців: ... *пікантність його поглядам надає кілька та легкість, з якою «батько неослов'янства» ... «непринужденно» гаркнув разом і по російських, і по австрійських брандмейстерів на погашення вщоденного одного з найбільших і найбільш покривджених слов'янських народів* [3, т. 2, 195] / *брандмейстер*, нім. – заст. начальник пожежної команди [8, с. 183]; порівн.: нім. *der Brandmeister* – т. с.; *Та трудно сподіватися, щоб польські гофрати і депутати Галичини, котрих політичні гороскопи не йдуть, звичайно, далі рахунків особистої кар'єри, – стали входити в такі «складні обчислення» польських національ-них перспектив* [3, т. 2, 164] / порівн.: нім. *der Hofrat* – радник двору (королівського); *Краківські станьчики «Gzas»-у і ріжені домашні штатсмени похвально і прихильно оцінювали перші успіхи нашої наукової роботи ...* [3, т. 2, с. 295] / порівн.: нім. *der Staatsmann* – державний (політичний) діяч, державна особа.

2. Фінансово-економічна сфера. Знаходимо в спільно-політичних творах Михайла Грушевського численну групу німецьких лексичних запозичень на позначення найменувань із царини соціально-економічної політики держави. Прикметно, що ті з германізмів, які функціонували в комунікативному просторі Наддніпрянщини та засвідчені лексикографічними та текстовими джерелами східноукраїнських учених, стали надбанням сучасного узусу, наприклад: *Розпо-*

чати в 1899 р. реформи в діловодстві Товариства ведено далі; побільшено персонал урядничий тим способом, що маніпуляції поділено між урядником маніпуляційним і фаховим бухгалтером ... [3, т. 2, с. 486] / бухгалтер, нім. – фахівець з бухгалтерії [8, с. 195]; порівн.: нім. *der Buchhalter* – бухгалтер.

Що стосується елементів, характерних для західноукраїнського варіанта літературної мови, то вони зазнали зниження стилістичного статусу та опинилися на периферії фінансово-економічної лексики, наприклад: ... на підставі сеї тарифи від українських видань з Галичини, взагалі в Австрії, почали на російській границі брати нове ціло по 17 рублів за пуд ваги ... [3, т. 1, с. 344] / Новітні словники не фіксують лінгвоодиниці *цло*, проте вона введена до реєстру «Українського стилістичного словника» І. Огієнка, який і вказує на німецьке походження останньої: «цло – г. з н. слю, чс. slo з нм. der Zool. На В.У. тільки мито» [7, с. 451]; 2 (15) вересня отворено у Львові в Народнім домі сполучену виставу *фантів* для лотереї на користь дяків і предметів штуки – роботи руських артистів [3, т. 1, с. 204] / «Словник української мови» реєструє лексему *фант*, проте з дещо відмінними відтінками значень, зокрема: 1) гра, учасники якої виконують як штраф які-небудь, звичайно жартівливі, завдання, визначені жеребкуванням; 2) предмет, який дає учасник гри як штраф для визначення жеребкуванням завдання [9, т. X, с. 559]. Знаходимо в зазначеній лексикографічній праці, щоправда з обмежувальною ремаркою *діалектне*, і дієслово *фантувати* «описувати та спродувати чиясь майно за борг» [9, т. X, с. 562], яке за семантичним наповненням є більш близьким до засвідченого в публіцистиці Михайла Грушевського слова *фант* – «предмет, заставлений під продаж»; порівн.: нім. *das Pfand* – застава, пол. *fant* – т. с.

У складі аналізованої групи привертає увагу фонетична варіативність деяких німецьких запозичень-назв грошових одиниць, розбіжність їх графічного оформлення з нормами сучасної літературної мови. Зокрема, лексема *крейцер* «дрібна розмінна монета зі срібла й міді в Австро-Угорській імперії та Південній Німеччині» (нім. *Kreuzer*) у публікаціях Михайла Грушевського представлена трьома варіантами – *крайцар* [3, т. 1, с. 235], *грейцар* [3, т. 2, с. 301], *трайцар* [3, т. 1, с. 458]. Подібну ситуацію спостерігаємо й при орфографічній передачі германізму *пфеніг* «німецька розмінна монета» (нім. *Pfennig*), у якому одночасно субститується |г| на |к| та редукується приставний |п|: *Я ж особисто, хоч мав зарівно теж право на запрацьовану ремунацію, то ніколи, заявляю виразно, не положив собі за свою працю ані феніка до кишені ...* [3, т. 1, с. 121]. На нашу думку, наведені приклади засвідчують «живий» процес фонетичної адаптації німецьких

лексичних одиниць на власне українському ґрунті, бажання мовця пристосувати складну вимову германізмів до українських орфоепічних норм. Подібна варіативність також «часто вказує на шляхи запозичення (на діалект німецької мови, який став джерелом запозичення, або на мову-посередника)» [4, с. 21].

3. Освіта та медицина. Активна науково-викладацька діяльність Михайла Грушевського спричинила входження в його мовну практику низки лексичних германізмів з царини освіти та науки, які часто подаються без перекладу. Наприклад: *З становища наших традиційних поглядів на науку як Brotstudium, науковій заняття «вісенаафти» також непотрібна трата часу, яка тільки перешкоджає відбувати приписані екзамени, практики, не даючи нічого реального* [3, т. 3, с. 42] / порівн.: нім. *das Brotstudium* – заняття науковою діяльністю без серйозних наукових зацікавлень, а задля матеріальних вигод, прогонування; нім. *die Wissenschaft* – наука; *Буде се відновлення давньої традиції, коли по Lehrjahre кождий ученик відбував іще Wanderjahre, перше ніж вступати в життя готовим чоловіком, і сі Wanderjahre в інтересах національного зближення повинні тепер молоді галичани відбувати на Україні* [3, т. 1, с. 382] / порівн.: нім. *die Lehrjahre* – роки навчання; *die Wanderjahre* – роки мандрівок (з метою здобуття життєвого досвіду). Як ілюструють контексти, нетранслітерна термінологія на позначення освітньо-наукових понять позбавлена стилістичної маркованості. Імовірно, що подібні мовні засоби були органічною складовою тогочасного галицько-буковинського лексикону, де німецька мова тривалий час функціонувала як офіційна.

Репрезентантом зазначеної тематичної групи в публіцистичних творах Михайла Грушевського виступає й абстрактний іменник *кималт*, наприклад: ... *д. Красицький завважив, що д. Аркас цілу стару Україну перебрав «на московський кималт» та замість українських діячів напустив туди польських та московських генералів ...* [3, т. 2, с. 91]. Лексикографічні джерела кінця XIX – початку XX ст. уміщують аналізоване слово, указуючи на німецьку етимологію та посередництво польської мови в його засвоєнні, наприклад: *кималт*, нім. через пол. – постава, вигляд, форма [5, с. 179]; *кималт* – поширене на Галичині «п. *ksztalt* з нім. *gestalt*; ліпше – зразок, подоба, манір» [7, с. 204]. «Словник української мови» теж реєструє відповідну лексему, причому без обмежувальних позначок, однак, незважаючи на це, германізм *кималт* тривалий час перебував у пасивному вжитку української літературної мови. У сучасних інтелегентських колах зазначена лінгвоодиниця входить до низки слів, на які, за спостереженням О. Муромцевої, створюється певна мода, що є «природною

реакцією освічених носіїв мови на її спрощення, втрату своєрідності за часів русифікації» [6, 23].

Активністю використання в мові Михайла Грушевського відзначається також лексема німецького походження *шпиталь*, яка належить до списку тих слів, що були «тенденційно вилучені з української мови або віднесені на периферію словникового складу з позначкою *застаріле, діалектне, книжне* тощо» [6, с. 23], порівн.: *Жиди, наприклад, до котрих нас тут прирівняли, мають свої школи, шпиталі, свою виборну старшину ...* [3, т. 3, с. 412]. Аналізований іменник уходить до реєстру «Словника української мови», однак значення, закріплене за ним у західноукраїнській мовній традиції та творах Михайла Грушевського, маркується як *застаріле: шпиталь* – 1) військово-медичний заклад для стаціонарного лікування хворих і поранених; госпіталь; 2) *заст.* лікарня [9, т. XI, с. 523]; порівн.: *нім. das Spital* – лікарня, госпіталь. У радянський період «небажаність» подібних неукраїнських за походженням мовних засобів, на думку Л. Ткач, полягала в тому, що вони «виразно виявляли самобутній шлях розвитку української мови» [11, 99]. Вочевидь, саме з цієї причини сьогодні спостерігаємо процес соціальної реабілітації та відновлення функціонування слова *шпиталь* у мовленнєвому середовищі українців.

4. Видавнича діяльність. Як видавець-практик, Михайло Грушевський збагачує власні публікації німецькими запозиченнями-професіоналізмами на позначення понять друкарської справи, наприклад: *VI том «Історії» був одною з перших наукових книжок, друкованих на новому ґрунті, вислано спеціального зецера і коректора для ведення видань* [3, т. 3, с. 195] / порівн.: *нім. der Setzer* – друкар; *... мої найміліші родимці будуть, може, цікаві почути від мене дещо, що не завсіди знайдуть в інших друкованих над Полтвою шпальтах* [3, т. 1, с. 129] / *шпальта* – ряд коротких рядків у газеті, журналі і т. ін., розташованих один під одним так, що вони становлять вертикальну смужку на сторінці // *рідко* гранка // сторінки газети, журналу і т. ін. // ряд цифр, слів, послідовно написаних одне під одним; стовпчик [9, т. XI, с. 514]; порівн.: *нім. die Spalte* – 1) щілина; 2) *полігр.* шпальта, гранка; 3) сторінка. За відомостями «Словника української мови», германізм *зецер* не був освоєним українською літературною мовою та залишився поза межами її лексичної системи, тоді як іменник *шпальта* поповнив склад поліграфічної термінології й активно функціонує в професійному словнику друкарів і загальному узусі українців.

5. Інтелектуально-культурна сфера. Германізми цієї лексико-семантичної групи в політичному дискурсі Михайла Грушевського представлені вузькоспеціалізованим терміном образотворчого мистецтва *шкіц* у значенні «ескіз» й абстрактним іменником *штука* – «мистецтво»;

«хист». Наприклад: *Є тут три великі, дво-метрові полотна – краєвиди, три менші, чотири портрети і двадцять вісім студій і шкіців різної великості* [3, т. 1, с. 223] / *шкіц* – те саме, що ескіз [9, т. XI, с. 477]; порівн.: *нім. die Skizze* – 1) ескіз; 2) *нарис*; *Виправдування нашою бідністю – що нам не до розкоші – тут не допоможуть: штука належить до перших потреб чоловіка, і коли в домах, де не жалують соток і тисяч на різні quasi-потреби культурного життя, жалується на штуку, – се не свідчить добре про нашу культурність* [3, т. 1, с. 226]; *В 1899 р. українські учені хотіли демонструвати перед офіційною й неофіційною Росією галицьких учених, які, позбавлені можності присвоїти собі культурну російську мову, мусили, бідні, на своїм «жаргоні» наукові штуки показувати* [3, т. 2, с. 80] / *штука², діал.* – мистецтво [9, т. XI, с. 547]; *штука, нім.* – 1) річ, окремий предмет, 2) хитрість, спритність, фокус, 3) мистецтво (у Галичині) [2, 481]; *нім. das Stück* – 1) шматок, частина; 2) екземпляр, примірник; 3) п'єса; 4) уривок; 5) фігура (у шахах); *пол. sztuka* – 1) мистецтво; 2) штука; 3) п'єса. «Словник української мови» реєструє обидва з наведених запозичень, однак до номінатива *штука* подає лише одне значення – «мистецтво», тоді як у галицькій мовно-літературній практиці кінця XIX – початку XX ст. ця лінгвоодиниця відзначалася значно ширшим діапазоном лексико-семантичних відтінків [див. 12, с. 403-404]. За сучасними нормами літературної мови германізм *штука* кваліфікується як *діалектизм* [9, т. XI, с. 547], проте ілюстративний матеріал зі статей Михайла Грушевського свідчить, що на зламі XIX і XX століть це слово, обслуговуючи культурно-інтелектуальне життя українського суспільства, виходило далеко за межі локально обмеженої побутової лексики.

Наведені приклади доводять, що німецькі запозичення в публіцистичному дискурсі Михайла Грушевського здебільшого виступають нейтральними мовними засобами для номінації понять із різноманітних галузей матеріального та культурно-інтелектуального життя українського соціуму. Проте інколи, головним чином у гостро полемічних творах, присвячених вирішенню важливих міжнаціональних чи власне українських проблем, лексичні компоненти німецької мови використовуються автором із спеціальною стилістичною настановою й надають висловленням негативного аксіологічного та викривального забарвлення, наприклад: *Щоб відкликатися від їх «слов'янської совісті» в інтересах покривдженого українства, наперед треба знати, чи єсть там совість взагалі, а потім – чи справді слов'янська вона у сих людей, з яких деякі тільки з учорашнього дня почули в собі «слов'янське серце», коли слов'янська фірма показала їм придатною для їх геушефту* [3, т. 2, с. 101] / *геушефт, зневажл.* – приватна торгова (спекулятивна) операція [9, т. II, с. 59]; порівн.:

нім. *das Geschäft* – 1) справа; заняття; 2) операція (торговельна); угода; 3) фірма, підприємство, торговий дім, магазин.

Показником негативно-оцінних конотацій або іронії в основному виступають лапки. Наприклад: *В Росії ж вона (молодіж – Г. К.) ще й особливо визначалася живими й різносторонніми інтересами, ... і все вважала себе передовою армією посту, покликаною до того, аби тягнути за собою кадри «філістерів»* [3, т. 2, с. 116] / *філістер*, нім. – людина з вузьким міщанським кругозором і святенницькою поведінкою; обиватель [8, с. 937]; *філістер*, книжн. – т. с. [9, т. X, с. 592]; порівн.: нім. *der Philister* – обиватель; *Чи в присутності українських делегатів, вічних речників української кривди, чи в неприсутності їх «нове слов'янство», зааранжоване новими «веселими слов'янами», буде не більше як «шпільмаркою», якою учасники сеї гри можуть пересуватися з серйозною міною, мовби справжньою монетою, – але для всіх, хто бере участь в сій грі, вона зостанеться тільки шпільмаркою ...* [3, т. 2, с. 72] / порівн.: нім. *die Spielmarke* – фішка.

Представлена в публіцистиці Михайла Грушевського також низка германізмів, що виконують стилістичну функцію евфемізмів і завульовано викривають пороки та вади окремих предметів чи реалій суспільного буття, наприклад: *Молодий маляр-дилетант Турбацький виставив кільканадцять образів – переважно «фушерки»* [3, т. 1, с. 205] / порівн.: нім. *die Pfuscherei* – халтура, несумлінна робота; *Кілько то людей, що могли б бути руськими світилами в науці історії, філософії, права, медицини, закінчили свою кар'єру по глухих кутах в ролі «бельферів», судових урядників і т. ін. ...* [3, т. 1, с. 172] / порівн.: нім. *belfern* – 1) дзвякотіти, гавкати; 2) зневажл. сваритися, лихословити, лягтися. Слова німецького походження *фушерка* та *бельфер* не засвідчені словниками кінця XIX – початку XX ст., що дає підстави вважати їх сприйнятливими лише для визначеного кола реципієнтів і маловідомими широкому загалу читачів.

Крім запозичень, виражених іменними частинами мови, у суспільно-політичному доробку Михайла Грушевського представлена також низка дієслів, етимологічно пов'язаних із німецькою мовою. Наявність у складі цих одиниць власне українських афіксальних засобів, зокрема словотворчих та формотворчих суфіксів, свідчить про морфолого-словотвірну адаптацію німецьких дієслівних основ до української мови. Частина таких лексем, репрезентуючи різні функціональні сфери західноукраїнського мовлення, подана «Словником української мови», щоправда, з обмежувальними позначками. Наприклад: *... дехто згадав і за властивий предмет торгу – українську людність Холмицини і українські національні інтереси, котрими гандлювали обі сторони, не журячися становищем українців* [3, т. 2, с. 212] / порівн.: нім.

handeln – 1) діяти; 2) торгувати (чим); 3) домовлятися (про що), торгуватися (за що); 4) мати темою (що); описувати, змальовувати; *der Handel* – торгівля; *гандлювати*, зневажл. – торгувати з метою наживи; баришувати, спекулювати [9, т. II, с. 49]; *Форми степового господарства, практикованого на Подніпров'ї в XV – XVI віках, сильно вимагали таких укріплень для охорони від татарських ватаг, що шпирали за «уходниками» по пасіках, ріллях, рибальських затоках ...* [3, т. 3, с. 62] / порівн.: нім. *spüren* – 1) відчувати; 2) винюхувати (про собаку); 3) іти по слідах; *шпирати*, діал. – 1) штрикати; 2) перен. стежити за кимось, чимось; нишпорити [9, т. XI, с. 522-523].

Що стосується типових для галицько-буковинської мовно-літературної традиції дієслів-германізмів, то вони не ввійшли до реєстру академічних лексикографічних праць, наприклад: *Стверджуємо, що проф. Грушевський ургував завсіди навіть в останній час контролера, аби переводив контроль діловодства та здав справу з фінансового стану Товариства ...* [3, т. 3, с. 187] / порівн.: нім. *urgieren* – наполегливо квапити; *Сучасний український Сенька, значить, знайшов свою шапку, й може шпигувати в ній, скільки йому заводно. І було б дуже ризиковано робити сій шапці конкуренцію* [3, т. 2, с. 91] / порівн.: нім. *der Staat*² – хизування; нім. *mit etwas Staat machen* – виставляти напоказ, хизуватися. Цілком імовірно, що причиною вилучення зі складу «Словника української мови» відповідних дієслів було їх галицьке походження та «чужомовність», адже, як свідчать останні розвідки з історії української мови кінця XIX – початку XX ст. [див. 12], деякі з представлених запозичень активно функціонували в соціолекті тогочасної інтелігенції.

Із наведених ілюстративних фактів можна зробити висновок, що в публіцистиці Михайла Грушевського функціонує значний шар германізмів, які репрезентують суспільно-політичну, фінансово-економічну, освітньо-наукову, культурно-інтелектуальну сфери українського буття кінця XIX – початку XX ст. Як свідчать лексикографічні джерела зазначеного періоду, ці лінгводиниці були закономірною складовою західноукраїнської мовної практики. «Словник української мови» не відображає в повному обсязі соціальної специфіки та семантико-стилістичних характеристик зафіксованих нами німецькомовних елементів: багато лексем або взагалі не внесені до реєстру [*бельфер*, *гофрат*, *зецер*, *фана*, *фушерка*, *цло*, *штатсман*, *ургувати*, *штатувати*], або їх значення відбито лише частково – не враховано галицько-буковинські семантичні відтінки [*фант*, *штука*], або ж без належної об'єктивної мотивації знижено стилістичний статус деяких слів [*шпигаль* (заст.), *штука* (діал.), *шпирати* (діал.)]. З цієї причини вагома частка виявлених нами

лексичних германізмів опинилися за межами або на периферії української літературної мови. У сучасному комунікативному середовищі

спостерігаємо процес соціальної реабілітації та актуалізації деяких з них, однак ця проблема потребує спеціального дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акуленко В.В. Німецький вплив на розвиток української мови: проблеми методології // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 12-23.
2. Бойків І. та ін. Словник чужомовних слів / Репринт з 2-го переробл. вид. 1955 р. – К.: Музей Івана Гончара, видавнича фірма «Родовід», 1996. – 535 с.
3. Грушевський М.С. Твори: у 50 т. / Редкол.: П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.; Голов. ред. П. Сохань. – Львів: Світ, 2002. – Т. 1: Серія «Суспільно-політичні твори (1894 – 1907)». – 2002. – 592 с.; – Т. 2: Серія «Суспільно-політичні твори (1907 – 1914)». – 2005. – 704 с.; – Т. 3: Серія «Суспільно-політичні твори (1907 – березень 1917)». – 2005. – 792 с.; – Т. 4. Кн. І: Серія «Суспільно-політичні твори (доба Української Центральної Ради березень 1917 – квітень 1918)». – 2007. – 432 с.
4. Кочерган М.П. Німецькі лексичні запозичення в південно-західних говорах української мови // Мовознавство. – 1997. – № 1. – С. 19-23.
5. Кузеля З., Чайковський М. Словар чужих слів (12.000 слів чужого походження в українській мові). – Чернівці, 1910. – 368 с.
6. Муромцева О. Тенденції розвитку словникового складу української літературної мови (кінець 80-х – 90-ті рр.) // Мовознавство: Доповіді та повідомлення четвертого міжнародного конгресу українців (Одеса, 26-29 серпня 1999 р.). – К.: Університетське видавництво «Пульсари», 2002. – С. 22-25.
7. Огієнко І. Український стилістичний словник: Підручна книжка для вивчення української літературної мови. – 2-е вид. – Вінніпег – Канада, 1978. – 477 с.
8. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К.: Довіра, 2000. – 1018 с.
9. Словник української мови: у 11 т. – К.: Наук. думка, 1970-1980. – Т. II. – 1971. – 550 с.; – Т. VIII. – 1977. – 927 с.; – Т. X. – 1979. – 658 с.; – Т. XI. – 1980. – 699 с.
10. Ткач Л. Німецькі запозичення в українській літературній мові Буковини кінця XIX – початку XX ст. (дієслівні семантичні кальки) // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2000. – Вип. 84: Германська філологія. – С. 84-95.
11. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – початку XX ст. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – Частина 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку. – 704 с.
12. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – початку XX ст. – Чернівці: Рута, 2000. – Частина 1: Матеріали до словника. – 408 с.
13. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. – 824 с.: іл.

Рецензенти: д.філол.н., професор Н.П. Матвєєва,
д.філол.н., професор А.М. Науменко